

LAKI MIHÁLY

Magyar nagyvállalkozók a Nemzeti Együttműködés Rendszerében, avagy a polgárosodás esélyei

A Szalai Júliával magyar nagyvállalkozók körében folytatott kutatásaink (Laki–Szalai, 2004; 2013) két fordulója között egy évtized telt el. Első munkánk legfontosabb információs forrása a 48 magyar közép- és nagyvállalkozóval 1999 és 2001 között készült vállalkozás- és élettörténeti interjú volt (Laki–Szalai, 2004).¹ A nagyvállalkozók e csoportjának tagjai – őket nevezzük „régieknek” – többféle társadalmi csoportból érkeztek, és eltérő módon szerezték tulajdonukat: „Az általunk felkeresett vállalkozók körében éppúgy fellelhetjük a nyolcvanas évek kisvállalkozóit, mint a szocialista nagyvállalatok és szövetkezetek vezetőit.” (Laki–Szalai, 2004: 224.)

2004-es könyvünk utolsó oldalain – óvatlanul – kiléptünk a leíró kutató szerepéből, és a vizsgált csoportnak a hazai társadalom fejlődésére gyakorolt, remélt kedvező hatásait mérlegeltük. Így fogalmaztunk: „Témaválasztásunknak a kezdetektől fogva fontos motívuma volt az a feltételezés, hogy a nagyvállalkozók jelenthetik az egyikét azoknak a társadalmi csoportoknak, amelyekből az Európai Unióba tartó Magyarország társadalmának kulturális és életformamintát kínáló, közéleti és politikai szerepet vállaló új közép- és nagypolgársága rekrutálódik majd (ponto-

¹ A forrásanyagot az általuk érintett gazdaság- és politikatörténeti korszak – a késő hetvenes évektől a rendszerváltás utáni évtized végéig ívelő időszak – makrogazdasági statisztikáinak és szakirodalmának, valamint a kilencvenes évek témánk szempontjából releváns sajtójának bőséges feldolgozása egészítette ki.

sabban: közülük rekrutálódhat talán a legnagyobb eséllyel). Nem zártuk ki, hogy a nagyvállalkozóknak csak egy része válik, válhat nagypolgárrá (mi több, még ők is csak némi időbeli eltolódással, történelmi fáziskéséssel), ezért inkább a nagypolgári életforma és értékrend jeleit, kezdeteit, nem pedig kifejtett formáit kerestük.” (Laki–Szalai, 2004: 228.)

Tíz évvel később, 2009 és 2011 között, megkerestük a korábbi kutatásban megkerdezetteket. Sikerült 33 olyan mélyinterjú készítenünk, amelyek alanyait tíz évvel korábban már megismerhettük. Rekonstruáltuk a vállalkozásaikban, gazdasági szerepeikben, a vállalkozást övező közéleti jelenlétükben és tevékenységükben az első interjú óta eltelt tíz évben történt fontosabb változásokat, meghatározó eseményeket, és felrajzoltuk az új tulajdonos életének egyéni jellemzőit, valamint társas kapcsolatrendszerének legfontosabb vonásait is.² Új elemzési forrásunk volt a később (a kilencvenes évek végén, az ezredforduló után) induló, sikeres, jórészt növekedésre képes vállalkozókból álló „újak” csoportjával készült 31 interjú. Az időszak makrogazdasági statisztikáinak és szakirodalmának, valamint a témánk szempontjából releváns sajtójának feldolgozására is sort kerítettünk (Laki–Szalai, 2013).

Baljós árnyak

Az általunk felkeresett, a kilencvenes években még dinamikusan növekvő közép- és nagyvállalkozások többségének lendülete megtört, növekedése megállt a 2000 utáni években (jóval a 2008-ban kezdődő gazdasági világválság előtt). A „régiek” közel

² Az újabb beszélgetéstől elzárkózók, a fel nem lelhető történetét, vállalataik sorsát is igyekeztünk nyomon követni: esetükben elsősorban a sajtóban, az interneten talált forrásokra, közlésekre, illetve az utódaikkal készült beszélgetésekre támaszkodtunk.

fele számolt be vállalkozása összeomlásáról, vagy arról, hogy el kellett adnia cégét, és napjainkban már csupán kisvállalkozó. Az ezredforduló éveiben folytatott kutatásunk fontos felismerése volt, hogy az akkor felkeresett közép- és nagyvállalkozók, a „régiek”, azért voltak sikeresek, mert képesek voltak a szocialista rendszerben, a hiánygazdaságban felhalmozott tudásukat, készségeiket, kapcsolataikat hatékonyan újrendezve hasznosítani. Az állami vállalatok vagy az informális vállalathálózatok irányításában, a munkaerő mobilizálásában szerzett készségeiket, a vállalatok közötti piaci és kölcsönös kiegészítési folyamatok során felhalmozott kapcsolati tőkét működtetve építették fel vállalataikat. Korábbi elemzésünk idején főleg a vállalkozók e tudásának, készségeinek és kapcsolatainak pozitív hozadéka ötlött a szemünkbe. Tíz évvel később világosabban látszottak az árnyoldalak: a szocializmusban felhalmozott tudás, készségek és kapcsolatok „túlfutó” működtetésének kockázatai, az öröklött adottságok negatív hozadéka. A lassú és nem elegendő alkalmazkodás jellegzetes eseteit regisztráltuk. A rendszerváltás utáni évek gyors növekedésének forrásai: a privatizáció után bőségesen rendelkezésre álló épület- és gépállomány, az összeomló állami nagyvállalatoktól örökölt, átvett piacok, a munkahely tudatosan alakított „családias” vonásai a megváltozott szabályozási és piaci környezetben gátjaivá váltak a további sikeres működésnek. A „régiek” vonakodva küldték el a felesleges (nem hatékony, tanulásra nem képes) munkaerőt, halasztották a technológia korszerűsítését, a számukra szokatlan túlkereslet, telítődés miatti piacváltást.

Kutatásunk fontos felismerése volt, hogy tulajdonaikkal együtt a tulajdonos irányító vállalkozók is visszahúzódtak, szerepeikben „zsugorodni” kezdtek. A polgárosodás esélyeinek romlását jelezte, hogy a velük készült újabb interjúkban a közélet és a politika színtereiről való visszahúzódásról beszéltek, és általánosan tűnik, hogy ezek a néhány éve még kiugró teljesítményű em-

berek már nem kívántak jelentősen különbözni szűkebb-tágabb környezetüktől. Ez a radikális fordulat önmagán túlmutató jelentőségű: a személyes visszahúzódon túl egy valamikor lehetségesnek és ígéretesnek ítélt vezető szerep és társadalomformáló szándék látványos feladását tanúsítja.

A 2009–2011-es kutatásunk a „régiek” és „újak” közötti sokdimenziós és mély különbségekre is rávilágított: e két csoport mintha nem is egyazon rétegbe tartozna, pontosabban, mintha két jól elkülönülő státuscsoportot képviselne. Ez más oldalról azt is jelenti, hogy a „régiek” kínálta minta nem talált követésre: a jórészt családi vállalkozásokból érkező „újak” más terekben, máshogy mozognak, más felfogással és módszerekkel gazdálkodnak, mások a törekvéseik, és mások az értékeik. Ahhoz azonban, hogy a nagyvállalkozókból mintaadó elit válhasson, éppen a közös értékek, törekvések és cselekvési minták összecsiszolódásának kellene végbemennie.

A (nagy)polgári minták kikristályosodásának egyéb akadályai is voltak. A „régiek” defenzív beállítódása a közterektől és a politikai részvételtől való elfordulást, a magánszférába való visszahúzódot hozta magával; az „újak” pedig eleve elődeiknél kisebb léptékekben és a családi keretek felerősítésében gondolkodnak. Ebben az értelemben az ország dolgaiba tevőlegesen beleszólni kívánó (nagy)polgári attitűdnek a közép- és nagyvállalkozói körben nemigen maradtak letéteményesei.

Ingóványosabbá vált az ideológiai beállítódások megjelenítése is: feltűnő módon igazodva a közbeszéd ideológiai-politikai tartalmainak átrendeződéséhez, már a 2009–2011-ben készült interjúk alanyai is gyakran fűzték mondandójukba a „nemzeti” diskurzus jelzésértékű fogalmait, kitételeit, az ismert szófordulatokat. Az ideológiai-politikai hitvallás külsődlegessé és – szükség szerint – könnyen lecserélhetővé vált. Márpedig a (nagy) polgári mintaadás robusztus és jól felismerhető saját nyelvet kívánna: az ennek megalkotása és kicsiszolása elől való elhúzóadás

a köz gondjairól lemondó, magát csupán magánemberként meghatározó és a felelősségvállalást is e privát léptékhez igazító magatartási ethoszt sejtetett – ez újabb oldalról demonstrálta a polgári mintaadás törekvésének feladását.

Végül a (nagy)polgári mintaadás akadályai között a „külföldhöz való viszony” elmélyült ellentmondásait is számításba kellett vennünk. A megkérdezett közép- és nagyvállalkozók számára Európa már ekkor sem volt a vágyott igazodási pont, a szabadság és a jólét letéteményese, hanem kellemetlen terhek forrása. Interjúalanyaink rendre felhánytorgatták az Európai Unió túlbürokratizált működését, az értelmetlennek minősített közösségi szabályokat, panaszkodtak az európai előnyök eloszlásának országok közötti egyenlőtlensége miatt. A multinacionális vállalatok képében hazai földön meghonosodott „külföld”-et pedig sokszor személyes vállalkozói kudarcaik okozóiként tüntették fel, amihez képest hátrébb sorolódtak az ellensúlyként felvonultatott előnyök: mindaz, amit a multiktól termelési kultúrában, szervezésben, menedzsmentben és a vállalati munkaerő-politika kérdéseiben tanulni lehet.³ Ez utóbbi előnyök pragmatikus felemlítése a nemzeti bezáródás erős igényével társult. A szabadság „privát” jószág lesz, közérdekű vonatkozásokban azonban a „külföld” sokszor gátak és a csalódottság forrása. Ez a beállítódás lemond az európai kulturális minták hazai követésének hajdani vágyáról, és arról az elgondolásról, hogy a magyarok európai polgárként teremthessék meg új identitásukat. Interjúalanyaink nem kívántak valaminő modernizációs programok élére állni. Ezzel viszont saját mintaadó szerepük alól húzzák ki a talajt: a feladással implice elfogadták az ország provincializálódását és az ország perifériális helyzetének tartóssá válását.

³ Mindeközben mind a „régiek”, mind az „újak” bőséggel támaszkodnak a „külföldre”: a tanulási lehetőségektől a kikapcsolódásig és a kulturálódásig sokféle vonatkozásban kihasználják a mozgás és utazás szabadságát, a közvetlen gazdasági előnyökről nem is szólva.

A második könyvünk összefoglalójából és bevezetőjéből átvett megállapítások pontosan mutatják, hogy a mintaadó vállalkozói nagypolgárság megerősödésére, a nagypolgári jellemzők és értékrend megszilárdulására vonatkozó 2004-es előrejelzésünk tévesnek bizonyult.

Az 1989-es köztársaság bukása után

2010-ben nem szokásos kormányváltás zajlott Magyarországon. A választáson nyertes pártszövetség a kétharmados parlamenti többség birtokában, példátlan gyorsasággal, gyökeresen átalakította az alkotmányos berendezkedést. Az 1989-es láthatatlan alkotmányt új alaptörvényre cserélte. Megváltoztatták az államigazgatást, a közoktatás, az egészségügy szerkezetét, irányítását és finanszírozását. A korábitól jelentősen eltérő működési szemlélettel és eszközökkel találkozunk a gazdaság szabályozásában, az adószervezetben, a szegények, a munkanélküliek segélyezésében, az önkormányzatok jogállásában és pénzkezelésében. Jelentősen növelték az állami tulajdon súlyát a gazdaságban.

Hogyan viselkedtek, milyen stratégiákat dolgoztak ki és követtek a megváltozott környezetben a megfogyatkozott gazdasági erejű, társadalomformáló szerepük jelentős részét feladó magyar nagyvállalkozók?

Két módszertani megjegyzés: 1. A terepkutatás során nem számoltunk az 1989-es köztársaság bukásával. Interjúalanyaink, a magyar nagyvállalkozók, tulajdonos-igazgatók (a lehetséges nagypolgári osztály-réteg egyik meghatározó csoportjának tagjai) sem építették be üzleti terveikbe, várakozásaikba a 2010 utáni intézményi és szabályozási változásokat. 2. 2012 után nem folytattunk terepkutatást, a régiekről és az újakról sajtóhírekből, internetes forrásokból (pl. honlapok) és személyes köz-

lésekből gyűjtöttünk információkat. A gyűjtést 2013–2015-ben sem korlátoztuk a korábbi interjúalanyainkra, hanem más magyar többségű vállalatok tulajdonos-igazgatóiról megjelent híreket, tudósításokat, velük készült interjúkat is jelentős számban dokumentáltunk. Megőrizzük a régiek és az újak mintájában szereplők névtelenségét, példáinkat a mintán kívüliek köréből választottuk.

Folytatódik a zsugorodás és a kivonulás

Az elmúlt két-három évben folytatódott az idős (nyugdíjas korú?) nagyvállalkozó-igazgatók kivonulása az üzleti életből. Egyesek átadták a cég irányítását gyermekeiknek, esetleg a kiválasztott utódnak, mások eladták a vállalatukat, és nyugállományba vonulnak. A kivonulást, a vállalateladást, vagy a jelentős (további) zsugorodást, zsugorítást az esetek egy részében nem a (viszonylag) szabad és önkéntes mérlegelés, megfontolt életkereset-maximálás, hanem erős kényszerek motiválták.

Ezek egy része piacvesztés, értékesítési és likviditási nehézség: ismétlődnek, újabb esetekben jelentkeznek a „régiek” jellegzetes üzleti tévedései. A piac további gyors bővülésével megalapozatlanul számoló üzleti terv okozta kudarc jellegzetes esete volt az Ulpius-ház Könyvkiadó összeomlása (F. Szabó, 2015). Ugyan ezen a piacon hasonló sorsra jutott egy másik magyar nagyvállalkozó, Matyi Dezső, a piaci terjeszkedés mértékét elvető, és ezért súlyos likviditási gondokkal küzdő Alexandra cégcsoport tulajdonosa (F. Szabó, 2014a; 2014b; Hamvay, 2014b). Más piacokon, ágazatokban is találtunk kivonuláshoz, zsugorodáshoz vezető piaci kudarcokat (például Vitézy, 2013).

A kivonulások, zsugorodások jelentős részét – vagy legalábbis felgyorsulását – azonban politikai befolyás vagy az új hatalomhoz közel álló cégek felvásárlási nyomása okozta. A Magyar Épí-

tő Zrt.-t az Orbán Viktor miniszterelnök baráti köréhez tartozó egyik vállalkozó vásárolta meg. „Az eddigi tulajdonosa, Tolnay Tibor nem árulta el a vételárat, amivel egyébként ő – elmondása szerint – elégedett. Egyértelművé tette ugyanakkor, hogy semmi nem kényszerítette a távozásra. Cége eladásánál azt tartotta a legfontosabbnak, hogy 108 dolgozójának az új tulajdonosok irányítása alatt is legyen munkahelye.” (*Gépnarancs*, 2015.) Egy, a mintánkban található másik vállalkozó az újonnan megválasztott fideszes polgármesterrel avatott fel egy közös projektben készült létesítményt, ám egy héttel később az önkormányzat felmondta, és egy másik vállalkozónak adta át az üzletet. Az ilyen esetek hozzájárultak az üzleti légkör átalakulásához.

Az állam megváltozott beszerzési politikájának számos vállalat bevételeit és hasznait, esetenként a további létét meghatározó szerepéről azonban főként a széles nyilvánosság előtt zajló Simicska-ügy győzte meg a vállalkozói társadalmat. Az állami megrendeléseket sok éven át sorozatban elnyerő, a Fideszhez közel álló, kellően nyereséges Közgép cégbirodalom (Bednárík–Nyusztay, 2015) az Orbán Viktor miniszterelnök és Simicska Lajos tulajdonos-igazgató közötti konfliktus kirobbanása után sorra veszítette el megrendeléseit, piacait. A cégcsoportot a gönyűi kikötő építésére beadott pályázatának szabálytalanságai miatt több évre kizárták a közbeszerzési piacról (Nagy, 2015). Több korábbi szerződését felbontották. A cégcsoport elbocsátásokra kényszerült, anyagi helyzete megingott (Kapitány Szabó–Varga, 2015). Ezzel egy időben a miniszterelnök vejének, falubéli szomszédjának és szurkolótársának a vállalatai kiugróan gyors forgalom- és haszonnövekedést mutattak. Tiborc Izván – a vállalat – sorozatosan nyerte el az önkormányzatok megbízásait (Batka, 2015), Mészáros Lőrinc szomszéd pedig alig két év alatt feljutott a 100 leggazdagabb magyar listájára (Lencsés, 2015).

Ezek a központi és a helyi állam büntető és jutalmazó tevékenységéről tudósító történetek azt üzenték a magyar vállalkozói

társadalomnak, hogy a siker – legalábbis a közbeszerzési piacon – még a korábbi években tapasztaltaknál is nagyobb mértékben inkább politikai kapcsolat, mint piaci teljesítményfüggő.

Az állam vásárlásainak kisebb hányadával jellemezhető termék- és szolgáltatáspiacon is jelentős, a vállalkozók várakozásait és üzleti terveit jelentősen befolyásoló változások történtek. Az ágazati különadók bevezetése és a bankállamosítások mellett a dohánytermékpiac újraszabályozása: államosításokkal egybekötött koncesszióba adása, másként a piaci szereplők körének kijelölése talán a legnagyobb visszhangot kiváltó eseménye volt a közbeszerzéssel nem vagy kevésbé érintkező termék- és szolgáltatáspiacoknak (Laki, 2015). A trafikosok története nem egyszeri eset. Az állam 2010 után radikálisan módosította a tankönyvpiac szabályozását, szereplőinek listáját és erősorrendjét (*Átlátszó*, 2013). Hasonló beavatkozásokra került sor a felszámoló szolgáltatások, a játékautomaták (*Origo*, 2013) és az állami építési beruházások tervezői piacán (*444*, 2013). Elkezdődött a patikapiac átrendezése is – hiszen akik nem tudták megvásárolni meghatározott időn belül a gyógyszertárukat, arra számíthattak, hogy az állami tulajdonba kerül (*hvg.hu*, 2013).

A vállalkozók borúlátó várakozásait erősítették és bizonytalanságát tovább növelték a további piacátrendezésekről keringő hírek: felmerült például az alkoholkereskedelem trafik mintára történő átalakítása (*Index*, 2013a). A miniszterelnök is megerősítette, nem értek véget a piacátalakítások és az államosítások: „A kormányfő szerint ennél nagyobb súlyú ügyek is lesznek még a jövőben, amik hasonló vitákat fognak kiváltani, mert »lesznek még ilyen piacokat átszervező lépéseink ebben a ciklusban és a későbbiekben is... Ha úgy gondoljuk, hogy a kis- és középvállalkozóknak esélyt tudunk nyitni, akkor, ha kell, a törvények keretein belül, az európai versenyszabályokat tiszteletben tartva oda beavatkozunk és átszervezzük a dolgokat« – mondta a kormányfő.” (*Index*, 2013b.)

Alkalmazkodási kísérletek

A 2010 óta hatalmon levők által támogatott nagyvállalkozók, a nemzeti oligarchák láthatóan élnek is az új helyzet, a Nemzeti Együttműködés Rendszere kínálta piacbővítési, terjeszkedési lehetőségekkel.⁴ De milyen harcmódot dolgoztak ki, próbálgatnak korábbi kutatásaink szereplői, a „régiek” és az „újak”?

A már említett (nemritkán kényszerű) kivonulás és zsugorodás mellett néhányan a politikai alkalmazkodás – már 2010 előtt is megfigyelhető – útjára léptek. Egy jellemző eset: az „újak” egyikének sikerült megnyernie gyáravató ünnepsége díszvendégének Orbán Viktor miniszterelnököt.

Fontosabb lehet, legalábbis hatásában, azoknak a nagyvállalkozóknak a magatartása, akik – erre volt példa korábban is – az utóbbi két évben külföldre helyezték vállalkozásuk központját, súlypontját. Másként: ezekben az esetekben nemcsak a munkakerő, de a tőke is „kivándorol” az országból. Mintánk egyik tagja például belépett egy nemzetközi termékkonzorciumba. A mintánkban nem szereplő Gattyán György mondatai jól illusztrálják a súlypontáthelyezés indokait és szemléletét: „A vállalkozásom az interneten működik, a bevételeink nagy része nem Magyarországról származik. Nincs miért keresni, és nincs, aki keresne. Külföldön élek. Nem járok zártkörű fogadásokra, nincsenek bennfentes kapcsolataim, nem forgok olyan körökben... Én sajnos már lekéstem arról, hogy nevet és elfoglaltságot építsek ki magamnak. Ezt öt éve kellett volna elkezdni. Ha ez a múltban nem volt fontos a számomra, most még kevésbé lesz az, hogy már nem itt élek.” (Várkonyi, 2013.)

Számos jel szerint szintén hasonló útra lépett a régiek (mintánkban nem szereplő) emblematikus tagja, a közéleti szerepeket is vállaló Demjén Sándor. Miután egy vállalkozását likvidációs gondjai miatt az alvállalkozók feljelentették (Fekete, 2015),

⁴ Nemzeti Oligarchák Újgazdasági Mechanizmus, 2014.

Demján „eladta sikercége, a TriGránit Zrt. ingatlanportfóliójának jelentős részét. A vevő, az amerikai TPG itthon szinte teljesen ismeretlen, pedig gigantikus méretű befektetési vállalatnak számít.” (*Népszabadság*, 2015.) Demján ezzel csak még nyilvánvalóbbá tette befektetési politikáját, hogy tudniillik „az utóbbi években a TriGránit-csoport jellemzően külföldön gyarapította ingatlan vagyont, Magyarországon ugyanis nem kedvezett a klíma az ilyen befektetéseknek.” (Vitézy, 2015: 54.)

*Óvatos megjegyzések
a (nagy)polgárosodás újabb esélyeiről*

A 2010 óta Magyarországon a hatalom birtokosai által összerakott konstrukció határai bizonytalanok, fenntarthatósága nem garantálható. Jelenleg aligha beszélhetünk valamiféle önkorrakcióra képes, önfenntartó rendszerről. Az utóbbi két-három év fejleményeiből bemutatott, anekdota- és mozaikszerű események azonban arra utalnak, hogy az új hatalom működés módja, szabályozási és gazdaságpolitikai lépései és a vállalkozók válaszlépései inkább kedveznek az irányított kapitalizmus által ösztönzött alattvalói mentalitás terjedésének, mint a szabad és független polgárság megerősödésének.

Nem látom okát annak, hogy módosítsam a 2013-as könyvünkben leírtakat: „A nagyvállalkozói elitszerepek kezdeti igéretes csirái tehát mára elsorvadtak. Nekünk úgy tűnik: leáldozásuk többé-kevésbé megfordíthatatlan. Márpedig megizmosodó mintaadó elitek nélkül aligha képzelhető el a gyakorlatba is átülthető társadalompolitikai program, és tartóssá válik az ország gyakran szóba kerülő kiúttalansága. Nem e tanulmány feladata az alternatívák végiggondolása. Annyi azonban talán kimondható: nehezen elképzelhető az ország Európából való kisodródásának megállítása, és a modernizáció pályájára való ráatalálás anél-

kül, hogy a maga erejére támaszkodó közép- és nagyvállalkozói réteg bizalomteltjesen és perspektivikusan újra a helyén érezze magát, és kedve, energiája legyen »húzó« pozíciójának újbóli elfoglalására.” (Laki–Szalai, 2013: 185)

Irodalom

- 444, 2013: <http://444.hu/2013/12/16/allomsitjak-a-mernoki-munkat-nagyon-nagy-a-felhaborodas/>, letöltve 2016. január 30.
- Átlátszó, 2013: <http://atlatszo.hu/2013/07/30/leszerepelt-esztergomi-fideszesekre-biztak-a-tankonyvpiac-allamositast/>, letöltve 2016. január 30.
- Batka Z., 2015: Orbán veje mindent visz Keszthelyen bérlőből tulajdonossá válik Tiborcz István és csapata, *Népszabadság*, március 4., 1.
- Bednárík I.–Nyusztay M., 2015: A nagy Simicska-ciklus. Egy cégbirodalom története, *Népszabadság*, február 14., Hétvége, 22–23.
- Bercsinszki K., 2014: Nem gurul tovább a pirulájuk. A gyógyszer-nagykereskedelem államosításáról, *Magyar Narancs*, december 18., 24–25.
- Fekete Gy. A., 2015: Nyomoznak az Arcadom ellen. Kifizetetlen számláik miatt alvállalkozók fordultak a hatósághoz, *Népszabadság*, március 23–24., 1–2.
- F. Szabó E., 2014a: Matyi Dezső tovább küzd. A könyvkereskedő cégei késnek a mérlegek benyújtásával, ellenük végrehajtások indulnak, *Népszabadság*, június 27., 10.
- F. Szabó E., 2014b: Milliárdok forognak kockán. Matyi Dezső több év haladékot kért a kiadók felé fennálló tartozásai törlesztésére, *Népszabadság*, augusztus 21., 5.

- F. Szabó E., 2015: Indul az Ulpius felszámolása. Bár eredménytelen volt a csődegyezségi tárgyalás, továbbra is kiadó megmentése a felek célja, *Népszabadság*, szeptember 19., 7.
- Gépnarancs*, 2015: <http://gepnarancs.hu/2015/02/felcsuti-fenyben-ragyog-a-magyar-epito/>, letöltve 2016. január 30.
- Hamvay P., 2014a: Belefutott a szemébe. Az Ulpius ház végromlása, *Magyar Narancs*, március 25., 32–33.
- Hamvay P., 2014b: Fizet, nem fizet, fizet, nem fizet? Mikor jön egyenesbe az Alexandra?, *Magyar Narancs*, július 3., 11–13.
- hvg.hu*, 2013: http://hvg.hu/gazdasag/20130620_Johet_az_allami_patikalanc, letöltve 2016. január 30.
- Index*, 2013a: http://index.hu/gazdasag/2013/05/30/jonnek_a_nemzeti_italboltok/, letöltve 2016. január 30.
- Index*, 2013b: http://index.hu/belfold/2013/05/30/orban_lesznek_meg_piacokat_at szervezo_lepeseink/, letöltve 2016. január 30.
- Kapitány Sz. A.–Varga G. G., 2015: Haláltusa a Közgépnél. Háromszázötven dolgozóját bocsátja el Simicska Lajos cége, *Népszabadság*, október 14., 2.
- Laki M.–Szalai J., 2004: *Vállalkozók vagy polgárok?*, Budapest, Osiris.
- Laki M.–Szalai J., 2013: *Tíz évvel később – magyar nagyvállalkozók európai környezetben*, Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány.
- Laki M., 2015: A trafikpiac átalakulása és átalakítása (esettanulmány), *Szociológiai Szemle*, 3. sz., 23–51.
- Lencsés K., 2014: Nem érti, miért érdekes. Mészáros Lőrinc: Négy év alatt százszorosára nőtt a polgármester jövedelme, *Népszabadság*, június 20., 4.
- Nagy G. M., 2015: A Közgép elveszett kikötője. Így tennék tönkre Simicskát, *Magyar Narancs*, július 30., 11–14.
- Nemzeti Oligarchák Újgazdasági Mechanizmus: 2014, HVG, március 15. Fókuszban, 6–10.

Népszabadság, 2015: Demján kiszáll a Trigránitból, *Népszabadság*, augusztus 11., 7.

Origo, 2013: <http://www.origo.hu/gazdasag/hirek/20130715-meghivasos-palyazatot-irna-ki-a-kormany-tobb-ezere-jatekgep-uzemeltetesere.html>, letöltve 2016. január 30.

Vitézy F. I., 2013: Csőd után. Vegyépszer – adósság – rendezés, *HVG*, augusztus 10., 56–57.

Vitézy F. I., 2015: Aranybányából aranybányába. Demján Sándor újabb nagy üzlete, *HVG*, augusztus 22., 53–54.

Várkonyi I., 2013: Izgalmas bulvárhir vagyok. A televízió képernyőjére álmódja az internetes közvetítést a milliárdos, *Népszabadság*, október 14., 11.